

Voigt Vilmos

GRYNAEUS TAMÁS KÖSZÖNTÉSE

*Kedves Doktor Úr, kedves Néprajzkutató Úr, kedves Orvoslástörténész Úr,
kedves Művelődéstörténész Úr, kedves Tamás!*

Még sokféle címet és minősítést említhetnénk sokoldalúságod megtiszteléseként, noha számodra igazán mindenkinek feltűnő módon érdektelenek maradtak a címek és rangok, és a minősítések vadászata helyett is mindig a munkát választottad. Sok és sokszoros munkát. Hihetetlen, mi mindennek az elvégzése fért bele ebbe a nem mindig célegyenes felé tartó, nem mindig akadályok nélküli életpályádba. Ez most, a váratlannak tűnő hetvenedik számmal jelölve, nem is érkezett valamilyen fordulóponthoz, inkább a folytatás újabb állomásához. Szerencsére most is lankadatlanul dolgozol, úgyhogy az életmű teljes értékelésével most még igazán várhatunk, legyen is még alkalmunk erre! Ezért még példamutató tudományos munkásságodnak is csupán néhány vonását hadd emeljem most ki!

Hogy magamat is belekeverjem - már ahogy ez ilyenkor szokás -, mi szerencsére elég régóta tudunk egymásról. Három forrásból is megtapasztalhattam csillapíthatatlan érdeklődésedet, szorgalmadat és áttekinthető képességedet, sőt a visszahúzódozó személyes magatartás háttérben és alapjaként az igazán keresztényi szeretetedet.

Megismerkedésünk első színteréről most nem beszélek.

A másik a budapesti Néprajzi Múzeum *Etnológiai Adattára* volt, ahol még a nem is teljesen közzéadott kéziratjegyzék szerint Grynaeus Istvánné Papp Emiliától 6 gyűjtés, kettőtök nevén további 4 gyűjtés, a magad nevén pedig 9 néprajzi gyűjtés anyaga található. Ezek nem incifin-ci írások, hanem komoly elmélyedés eredményei. Magam, mint aki dolgoztam e kéziratokkal, azt is tudom, hogy éppen innen a néprajzi pályára indulásod is jól dokumentálható.

Még ennél is inkább jelzésértékű (ahogy most mondogatják) a harmadik kapcsolat említése: a boldogemlékű Bálint Sándor nekem is a lelkemre kötötte, hogy feltétlenül ismerkedjek meg ezzel a „tisztalelkű emberrel”. Hogy ez milyen régen is történhetett, azzal is érzékeltem, hogy ekkor még mindketten (!) egyetemisták voltunk, és Sándor bácsi ekkor „sokat szenvedett szépreményű fiatalnak” nevezett. Amikor én erre azon lepődtem meg, hogyan került Grynaeus Tamás Szegedre, a professzor úr válaszul azon lepődött meg, én honnan is ismerhettem már korábban is?

Ami a további, immár nem kezdődő ismeretség emlékeit illeti, számomra két dolog a legemlékezetesebb. Először az, amikor meghívhattam hozzánk, a Folklore Tanszékre is vendéglelődnak. Ilyen meghívások alkalmával, ha időbeosztásom engedi, tiszteletem jeléül egy-egy órára magam is be szoktam ülni, és ilyenkor, jó diákként, jegyzetelni is szoktam. 1979 óta, amikortól kezdve hívhattam külső előadókat tanszékünkre, mégpedig nem is akárkiket, van némi gyakorlatom az ilyen óralátogatásban. Ám amit Grynaeus Tamás óráján tapasztaltam, minden képzeletet felülmúlt. Tamás gondos óravázlatot készített, ezt sokszorosította és szét is osztotta a hallgatók között. Azért egy írásvetítőről ehhez még további táblázatokot és grafikonokat is vetített, miközben, már nem is tudom, hanyadik kezével a táblára írt és vázlatokat rajzolt, persze ezen idő alatt elő is adott és minden létező jelenségnek megadta latin és orvosi megnevezését, mindezt igazán lebilincselő gyorsasággal, mégis érthetően, áttekinthető módon. Nem véletlen, hogy egy-egy ilyen Grynaeus-óra tartalmában megfelel egy lazább oktató egész havi teljesítményének!

Másodszor azt is meg kell említenem, hogy több hallgatónk, főleg doktorandusaink dolgozatainak témavezetője vagy bírálója volt. Kivétel nélkül mindenki szinte félelemmel várta alapos és szigorú véleményét, ám előre ragaszkodott az ő személyéhez. Persze, magam is. Azután a legszigorúbb bírálat után mindenki még inkább ragaszkodott az ő személyéhez, és szinte rajongással beszélt róla – továbbra is. Persze, magam is, hiszen e doktornak a mesterségéhez tartozik, hogy megnyerje „pácienseit”, és ehhez igazán ért is.

Hogyan is emlékezek mondjuk egy ilyen Grynaeus-órára? Az egészet sem időm, sem terem nincs itt bemutatni. Egy mozzanatot idézek csupán. Egyik óráján megemlítette, hogy az éppen tárgyalt témához tartozik a gyógyítással összefüggően „a fára akasztott rongyok” szokása is.

Ezt a szokást Magyarországról mindig mindenki emlegette, ám nem pontosan, nem is saját megfigyelések nyomán. Ezért nem is mindig bízhatunk meg az ilyen utalásokban. 1894-ben Wlisslocki Henrik volt az, aki új, saját megfigyelésen alapuló leírást közölt. Majd – jóval később – Vajkai Aurél említ ugyanilyen, új adatokat. Még ezzel együtt is azonban csak mintegy tucatnyi hiteles hazai esetről tudósítottak. Az is meglepő, hogy egész sor kitűnő és megbízható magyarországi gyűjtőnél nem is találunk ilyen megfigyelést, ilyen adatot. Különben a gyógyító kutak és források azonban jól ismertek voltak nálunk, már a magyar középkortól kezdve, hiszen már a szabolcsi „zsinat” törvénykezése tiltja a forrásoknál, kutaknál való áldozást. A XVI. századtól ismét utalnak erre, Takáts Sándor közölt ilyen adatokat. Csaplovics János is tud a szokásról, de elég kusza formában ír erről. Ekkor már a búcsúk és zárándoklatok gyakorlatához kapcsolódott rongyok, textildarabok felakasztása, otthagynya. E téren persze még most is lehet új, vagy pontosabb adatokat gyűjteni! Hoppál Mihály Zemplén megyéből közöl adatot. Moldován Domokos és Diószegi Vilmos is foglalkozott e témával, amelynek nyomait népköltésünk egyes nyelvi fordulataiban is megtalálhatjuk.

Érdeemes megemlíteni, hogy a finnugor rokonnépek hasonló szokásairól hatalmas adatanyagot ismerünk. 1635-ből való a legrégebb finn adat, Adam Olearius pedig 6 észt adatot idéz. Persze vannak ennél régebbi említések is. A legelső török történetíró, Gardízi a korezmiakról tudja úgy, hogy fekete rongyot akasztanak a gyógyulás helyszínére. Stein Aurél a *Homokba temetett városok* bemutatásakor figyeli meg a bokrokra akasztott szöveget. Általában is a „szent tér” közelében igazán sokféle tárgyat, emléktárgyat találunk. Ezeket ott árulják, vagy éppen oda viszik. Ilyenek a gyógyulással kapcsolatos „emléktárgyak” is. Torma József kazahföldi leírásaiból is jól ismerjük ezt a gyakorlatot. Vallástörténetileg a *pars pro toto* jelensége ez: a meggyógyult testrészt, annak jelét, az azzal érintkező tárgyat vagy ruhadarabot azonosítjuk a gyógyítással-gyógyulással.

E részlet felidézésében voltaképpen az órán készített, egykori feljegyzéseimre támaszkodtam; és szándékosan nem is idéztem mindent Grynaeustól, hiszen neki magának kell megírni e téma tudományos rendszerezését. Azonban még e rövidített órai jegyzet részlet is jelzi, mit és hogyan is tud, ismer, ad elő a tudós Grynaeus Tamás. (Váratlan meglepetésként éppen ezt a témát választotta az ünnepelt is előadása tárgyául, úgyhogy az olvasó most össze is vetheti a kétféle szöveget!)

Utólag persze más órát is választhattam volna Tamás módszerességének felvillantására, például a *trepanáció*ról szóló, számtalan illusztrációval ékesített áttekintést: ez egy másik általam szintén végigült órán hangzott el, ez a téma azonban sok-sok képet és táblázatot igényelt volna.

Egy harmadik témaként a *Szent Antal tüze Európában* tanulmányra hivatkozhatnék. Ez egy tíz vagy fejezetből álló valódi komparatív tudományos monográfia. Ironikusan azt is mondhatom, nyilván ez az oka megjelentetése elhúzódásának. Magam csak ajánlást írtam megjelentetéséhez, nem is olvastam minden sorát, még így is tudom azonban, hogy mind tárgyában, mind módszerében korszakos munka: illet szeretnének sokan írni – de csak kevesen tudnak. Megintcsak azon törhetjük a fejünket, mimódon is tud ez, – a mi hivatalos nomenklatúránk szerint: „magántudós”, aki nem egy tudományos állásban ül, hanem

mindent egyedül és szabad idejében kutat, ilyen nagyszabású munkát létrehozni.¹ Persze, kell hozzá széleskörű műveltség, elmélyedt szorgalom, céltudatos alkotó erő. Ez nála megvan. Ám kell még valami több is: ez a személyiség.

Ez is megvan – kemény fából faragták Tamást!

Azonban nagyot tévedne, ha valaki mindezek alapján úgy hinné, Grynaeus Tamás valamilyen éjjel-nappal csak jegyzetelő, céltudatosan tudományos dolgozatokat író, életidegen tudományos és orvosi „robot”. Az 1990-es évek közepén a *Lelkipásztor* hasábjain jelentek meg „egy ügyeletes orvos feljegyzései” című élettény-forgácsai, amelyek mondjuk Tömörkény István parasztrajzait, sőt Orkény István egyperceseit is idézik. Főként a ferihegyi repülőtéren végzett ügyeletesi tevékenységének feljegyzéseit hasznosította ilyen módon. Az ő valódi humanista emberfelfogása érvényesül ezekben az írásokban, noha nem magáról, hanem „pácienseiről” ír.

Az ilyen történet-feljegyzések egyikében (tudtommal ez közöletlen) egy áldott állapotban levő kurd menekült fiatalasszony esetéről beszél. Amikor kiderül, hogy hamis útlevelet adtak el neki, a magyar határőr-tiszt (asszony) sok munkája mellett is külön figyelemmel intézkedik. Amikor Grynaeus megköszöni ezt „a gondoskodó szeretetet” (ez pedig neki nem lett volna a dolga!), a határőrtiszt asszony így válaszolt: „Én is mama vagyok, kérem...” – Ez a történet voltaképpen nem is a várandós anya szenvedéseiről, becsapásáról, a mégis megjelenő emberi szeretetről szól, hanem arról a napjainkban egyre inkább láthatatlan helyzetről, miszerint természetes ez a viselkedés, hiszen „én is ilyen vagyok”. Ez az az empátia, ami az orvos és a kutató Grynaeus Tamást olyannyira jellemzi. Ezt jelzi az idézet mondat végén a három pont. Ilyen egyszerűen ad önportrét is Tamás, éppen akkor, amikor maga sem gondol erre...

Minthogy e kötetben közöljük műveinek jegyzékét, sőt életrajzát is, ezt itt külön nem is kell méltatnom. Hírekből azt is jól tudom, milyen kiváló gyakorló orvos. Azt pedig tapasztalatból tudom, milyen kiváló néprajzi gyűjtő, egyetemi oktató, tanulmányíró tudós. Hatalmas adatismerete, nemzetközi tájékozottsága, precíz, egyszerre lényeglátó tárgykezelése egyedülálló szakmánkban. A magyar folklorisztika (és néprajztudomány) szerencsés volt a tekintetben, hogy kezdeteitől fogva mindmáig közreműködtek benne tudós papok és tudós orvosok egyaránt. Mégis, ők ritkán működtek össze, illetve ritkán volt e kutatóknak mindhárom irányban (*etnográfia, medicina, religio* – hogy ábécésorban említsem ezeket a hatalmas területeket) egyformán jó előképzettségük. Még arra is tudnék példát említeni, hogy valamely különben tiszteletreméltóan sokoldalú kutató legalábbis egy-egy témakörben igazán furcsa nézeteket képviseljen. Mind a népi gyógyítás egyedül hatásos voltát, mind a medicinánknak egyszerűen ősvallássá deklarálását megtaláljuk nyilatkozataikban. Viszont nálunk – szerencsére – ritkább az olcsó szkepszis, a túlzott racionalizmus, a már az ateizmushoz hasonlító kiábrándultság népünk testi-lelki egészségének vizsgálatában. E sokféle „nyavalya” persze mind elkerülte ünnepeltünket! Ő egész embert vizsgáló egész ember – aki tudja, mi a test és mi a lélek, hol van az ezek gyógyításának határa, és hol van ezek működésének összefüggése. Ebből a szempontból egyedülállóan szerencsés, sikeres, nagyhatású kutató. Gratulálunk mostani jubileumán, azt kívánjuk: Isten éltesse, terveit segítsen megvalósítani, mindannyiunk épülésére!

Szebb szavakkal ugyanerről legfeljebb még azt idézném fel, amint Martin Luther doktor – aki sokszor és meglepő módon mind a teológiai medicina, mind az ethnomedicina témáiról – a 31. zsoltár szövegén medített (amikor maga is erőtlén és beteg volt). Lásd a

¹ Örömmel írhatom ide, amit a konferencián még nem tudtam, most azonban hallottam, hogy ez a monográfia 2002 Húsvétja körül a könyvesboltokban lesz! (Időközben megjelent – Grynaeus Tamás: Szent Antal tüze. Akadémia Kiadó, Budapest, 2002. Szerk.)

Tischreden 493/b és főként 494/a részeit. Az *In manibus tuis tempora mea, omnis vita mea, omnes dies, horae et momenta vitae meae* mondat elejét korábban maga Luther is, német Szentírásában „életem a Te kezében van...” megoldással fordította, és itt voltaképpen csak az élet végének Isten által kiszabott voltára gondolt. Később, a maga betegsége közben, jön rá arra, hogy mind az egészség, mind a betegség, mind a boldogság és vidámság, mind ennek ellenkezője egy forrásból ered. Test és lélek és test egyek. Egészség és betegség nemcsak a test, hanem a lélek dolga is. Az ember élete egyetlen egész.

Ezt emberként, tudósként egyformán mindig is tudta (vagy legalábbis érezte) mostani ünnepeltünk is. Érzékeltette is velünk. Köszönjük...

Voigt, Vilmos

Congratulations to Tamás Grynaeus

In the greeting words on the occasion of a scholarly conference, celebrating 70th birthday of Dr. Grynaeus, I tried to characterize him from a personal angle.

We know each other from a considerable time, and I can refer to various early contacts between us, reflecting the characteristic features of his person and activity. Together with her mother, he gave (already as a student) many important and great folklore fieldwork collections to the *Etnológiai Adattár* (Ethnological Archive) of the Budapest Museum of Hungarian Ethnography. Even as a university student, I could witness the warm words on the then already promising much but suffering from the then circumstances much too, Tamás Grynaeus, by the late Professor Sándor Bálint, who was, without any doubt, the most venerable Hungarian specialist of folk religion.

When inviting Dr. Grynaeus to deliver lectures on Hungarian ethnomedicine at our University Institute of Folklore (Eötvös Loránd University, Budapest), I was able to listen some of those, and, of course, I made notes from the lectures. Just to show the width and depth of his lectures. I quote here only his words on the historical and comparative background of a folk healing custom: to hang on trees the clothes, belonging to the cured patients. (It was just a lucky coincidence that the jubilee choose the same topic for the conference, thus the reader could compare his actual views with his university teaching once.)

The wide horizons of his studies, both in folk medicine and folk religion, can be well exemplified by his forthcoming monograph, *St. Anthony's Fire*, a wonderful comparative analysis on the disease and its curing, both medically and mentally. It is showing too, that not only a diligent and accurate scholar, a polymath is he, but also a very successful medical doctor.

As for the personality of Dr. Grynaeus, a Christian humanity and Christian humility can be mentioned first. In his short reports about curious events occurring during his medical practice, we find very telling cases for that.

Troughout the history of Hungarian folklore research, we find clever priests and learned medical doctors, who have worked on the field of ethnomedicine. But it was a rare combination, when the same person can be greeted as really an expert in three different, important field of studies: ethnography, medicine and religion. Tamás Grynaeus belongs to that exclusive club of the best scholars in all the three domains.

But he is not a skeleton-hunter, he is a vivid person, whose whole life is directed by the same principle: the close contact between soul and body, between earthy and divine health. Wishing him further a harmonious life, I refer to the famous commentary by dr. Martin Luther (*Tischreden* 493b-494a) of the words of *Psalms* 31: *In manibus tuis tempora mea, omnis vita mea, omnes dies, horae et momenta vitae meae*.